

FIGYELŐ

Szeptemberben megtartották Belgrádban a XII. Nemzetközi Könyv vásárt. Több száz kiállító több ezer könyvvel lépett a köznőség elé. Láttunk szép és jó könyveket, láttunk felesleges és izléstelen kiadásokat is. Általában az ellentétek jellemezték a vásárt. Egyik kiadó drága, fényűző kiállítású könyvekkel jelent meg, a másik az olcsó tömegkiadásokra vetette magát. Az egyik kiadó képzőművészeti kiadványokkal és szakácskönyvvel akarja meghódítani az olvasókat (és vásárlókat), a másik a kötelező iskolai olvasmányokban látja az eladható könyvet.

Hogy egy példával rávilágítsunk a jugoszláv kiadók érdeklődésének sokoldalúságára, megemlítjük, hogy a rijekai Otokar Keršovani Könyvkiadó megjelenteti Henry Miller Ráktérítő és Baktérítő című regényeit, melyek szerbhorvát nyelven még nem kerültek az olvasók kezébe, a zágrábi Stvarnost kiadó pedig a teljes ó- és újszövetséget adja ki. Írók, filozófusok, filológusok és teológusok gondozásában.

Mindkét műnek bizonyára lesznek olvasói, a kiadók pedig aligha csinálnak rossz üzletet.

*

Egy régi dilemmát vet fel újra Igor Mandić a Knjiga i svetben: jogosult-e egy műről több eltérő vélemény? Felsorakoztat néhány példát arról, hogy ugyanarról a műről több kritikuskak teljesen ellentétes volt az ítélete.

Vesna Parun Gong című verskötetéről Milivoj Marković a Književne novinában elismerően írt, Ante Pedišić a Republikában azt állítja, hogy Vesna Parun ebben a könyvében csak ismétli önmagát, versei erőltetettek, nem őszinték. Jure Franičević-Pločar Golubovi i trube című verskötetéről Milivoj Marković így vélekedik: „Pločar mély és keserű elragadtatással, komolyan, de megrázó lírával” írja verseit. Igor Mandić a Vjesnikben azt mondja ugyanerről a költőről, hogy versei „nem tarthatnak igényt jelentős helyre mai irodalmunkban”. Dobrica Ćosić Bajka című regényét Slavko Leovac az Izrazban szuperlativuszokkal fogadta, míg Ante Pedišić a Mogućnostiban azt mondja a könyvről, hogy kár elolvasni, mert félhesikerült mű. Vjeran Zuppa Isprika za pjesmu című tanulmánykötetéről Miodrag Jurišević a Književne novinában azt írja, hogy következetesen alkalmaz egy kritikai módszert, általában elismerően nyilatkozik róla, Bogdan A. Popović viszont a Savremenikben azt állítja, hogy Zuppa egyebet sem tud, mint hosszú és befejezetlen mondatokat imni és idézni, idézni.

Kinek van igaza? Az író, az alkotó, akinek a művéről szó van, akinek a műve felett a kritikusok összecsapnak, mit szól az egészhez? Az olvasó — akinek a bírált mű és a bírálat szól — milyen következtetéseket vonhat le az alkotásról és a kritikáról?

Igen, ilyen kérdések is felmerülhetnek. De a nézetek különbözősége, sokfélesége sokkal biztosabban mutatja az utat az objektívabb igazsághoz, mint az egyvéleményűség, mely mögött nagyon is ellentétes nézetek — hallgatnak. Mert a véleményeket ki kell mondani, akkor is, ha tragikusan különböznek, s ha elelnomódásuk felfoghatatlan.

Épp ez a sokvéleményűség az igazság, a világ, az élet bonyolultságának hű kifejezője.

*

Azt a pózt, melyet Gustav Krklec évekkal ezelőtt Martin Lipnjak „vidéki leveleiben” vett fel, most kissé időszerűsítette. Többé nem a „mi vidékiek” álláspontjáról helyezkedik szembe a modern költészettel, hanem a „mi öregek” álláspontjáról. „A mai költők művei nem tesznek rám mélyebb benyomást...”, „Lehet, hogy ennek a korom az oka vagy a »korszellem« iránti fogékonyság hiánya...”, „Mint régimódi embernek az a véleményem...” — ilyenek az érvei. Mindez hidegen hagyja bennünket, hisz Krklec költészetének értékével tisztában vagyunk, ha nem arról a Gustav Krklecről volna szó, aki a húszas években avantgarde költőnek számított, a modern horvát költészet maradó darabjait alkotta meg. És most... Most azt mondja a Telegramnak adott nyilatkozatában (ebből idéztem fent is), hogy többé nem bocsátja nyilvánosság elé verseit, s bánja, hogy válogatott versei (List na vjetnu) megjelentek, mert ezzel alkalmat adott a kritikusoknak, hogy a „modern költészet konkurenseként kezeljék”.

Valaki lezárta művét, s más nem maradt neki hátra, mint hogy panaszkodjon kiadójára, ment még nem fizette ki a honoráriumát, s visszaemlékezzen azokra a régi szép időkre, amikor a Concordia balhátvédje volt.

Valaki így fejezi be költői pályafutását, melyen szép reményekkel indult, és az öregkor értetlenségéhez jutott el. Anélkül, hogy valaha is kiérdemelte volna a babénkoszorút.

*

Utunk most Vojlovicára vezet, a Képes Ifjúság riportérének nyomában járunk. Íme a legfontosabb adatok a riportból: Vojlovica vegyes lakosságú falu. A Bratstvo-Jedinstvo nevű elemi iskola 800 diákja közül kb. 450 diák „anyanyelve magyar”, 350 pedig „a szlovák, illetve szerbhorvát nyelvet vallja anyanyelvének”. (Feltételezem ennek alapján, hogy a falu lakosságának nemzetiségi megoszlása is hasonló.) Az első osztálytól a negyedikig kinek-kinek az anyanyelvén folyik az oktatás — írja a riporter. Az ötödik osztályban következik az „összevonás”. „Az ötödiktől kezdve az elemi iskola minden diákja szerbhorvát nyelven tanul, azzal a különbséggel, hogy a szlovák, illetve a magyar gyerekek hetente négy kötelező (!) anyanyelvi órán vesznek részt.” Az iskola igazgatója, Kúnszabó Júlia szerint „ezzel az iskolatípussal sikerült kiküszöbölni a gyerekekből a nemzeti elfogultságot”. A riporter szerint a gyerekek még a középiskola előtt megtanulnak szerbhorvátul, így a középiskolában „nem lesz bajuk a nyelvtudással”.

Álljunk itt meg egy kicsit.

Nagyon furcsák a dolgok. Egy iskolában a gyerekek abszolút többsége a negyedik osztály után nem tanul saját anyanyelvén, mégpedig azért, hogy „kiküszöböljék” belőlük (belőlük, a tíz-tizenegy éves gyerekekből!) a „nemzeti elfogultságot”. Milyen lehet a tíz-tizenegy éves, még szinte a mesevilágban élő gyerekek „nemzeti elfogultsága”? És hogy lehet a gyerekeket egyszerűen rákényszeríteni arra, hogy ne anyanyelvükön végezzék iskoláikat? Idézzük a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság alkotmányának 41. szakaszát, amely kimondja: „Alkotmányellenes és büntetendő bármilyen nemzeti jogegyenlőtlenséget hirdetni vagy alkalmazni...? Ha egy vagy két nemzetiség gyermekeit arra kényszerítjük, hogy ne saját anyanyelvükön végezzék iskoláikat, az a jogegyenlőtlenség alkalmazása. Az alkotmány 42. szakasza szerint „Jugoszlávia népeinek nyelve és írása egyenrangú”. Vojlovicán azonban, úgy látszik, két nemzetiség nyelvét alacsonyabb rendűnek tartják. Aki tanulni akar, arra nem vonatkozik az alkotmány említett szakasza? Két nemzetiség nyelve Vojlovicán csak azoknak való, akik négy elemi után elmennek libát őrizni, tehenet legeltetni? A vojlovicaiak szerint a tudományt nem lehet magyarul vagy szlovákul elsajátítani? Vagy Vojlovicán azt hiszik, hogy nálunk nincsenek középiskolák, melyekben a nemzetiségek nyelvén folyik az oktatás? (Épp a Képes Ifjúságnak ugyanebben a számában olvashatjuk: „...azt is tudja mindenki, hogy községeink nagy részében már régen úgy van, hogy az ipariskolákban és más középiskolákban is anyanyelvükön tanulnak a diákok.” Vojlovicán nem tudják ezt? Esetleg — ott nem is úgy van?) Ha az ember a vojlovicai esetet nézi, az lehet a benyomása, hogy nálunk a nemzetiségek nyelvén nem jelennek meg sajtótermékek, könyvek. S hogy annak, aki nálunk művelődni akar, tanult ember akar lenni, annak le kell mondania az anyanyelvéről, mely — ó! — nem ad lehetőséget a tanulásra! Az alkotmány 43. szakasza kimondja: „... minden nemzetiségnek — nemzeti kisebbségnek — is biztosított joga van arra, hogy szabadon használja nyelvét, fejlessze kultúráját...” A vojlovicai nemzeti gyerekek — enyhén szólva — nem élvezhetik ezeket a jogokat. A 43. szakasz második bekezdése kimondja: „A nemzetiségek számára létesült iskolákban a tanítás az illető nemzetiség nyelvén folyik.” Kérdés, hogy kinek a számára létesült a vojlovicai iskola, melynek Bratstvo-Jedinstvo a neve, s ha már egy iskolába vonták össze három nemzetiség gyermekeit, hogyan érvényesíthetik jogaikat a magyar és szlovák gyermekek, ha az elemi iskola felső osztályaiban csak az anyanyelv óráit hallgatják anyanyelvükön (mellesleg: azt is az előírásosnál kisebb óraszámmal), semmi mást!

És most menjünk tovább.

Az iskolaigazgató és a tanárok véleménye szerint az átmenet miatt „a szlovák és magyar tanulók egy része törést szenved”. Mert „a szerbhorvát nyelvű órákat nem tudják követni...” Hát ezt lehet? Ez pedagógiailag megokolt? Ezzel „küszöböl ki” a „nemzeti elfogultságot”? Nem gondolják a vojlovicaiak, hogy ezzel épp az ellenkezőjét érik el! S már olvassuk is a riportban: „A gyerekek, noha nem tudnak jól szerbhorvátul, nem beszélnek jól az anyanyelvüket sem.” Azt hiszem, itt értünk el a dolgok lényegéhez. Sikertült „kiküszöbölni” a „nemzeti elfogultságot”? Analfabétákat, anyanyelv nélkülieket sikerült teremteni, akik persze szerbül sem tudnak jól, tehát az iskola azt a célját sem érte el, hogy a gyerekeket szerb nyelvű középiskolákban való továbbtanulásra előkészítse. Tudják-e ezek a pedagógusok, mekkora felelősség terheli őket, hogy a gyerekek elfelejtik anyanyelvüket, s még csak a szerbhorvát nyelvet sem sajátítják el? Ezeket a pedagógusokat se a szülők, se az oktatásügyi hatóságok nem kérdezik

meg, mit csinálnak abban az „összevont” iskolában? Vojlovicán senki senkitől nem kérdez semmit?

Panaszkodik a magyar szakos tanár. Nehezen megy a magyartanítás. S vajon anyanyelvét az ember csak az anyanyelvi órákon tanulja? A többi tantárgy anyagát nem kell tudnunk anyanyelvünkön?

„A többnyelvűség ápolása azonban már nemcsak az iskola dolga — írja a Képes Ifjúság riportere. — Pénzkérdés is...” Hát igen. Ide is eljutottunk. Pénz nélkül nincs többnyelvűség. Sőt egynyelvűség sincs. Ha arra gondolunk, hogy ezek a gyerekek se a saját anyanyelvüket, se a szerbhorvát nyelvet nem tanulják meg jól, hogy egyiket sem beszélik majd tökéletesen, tehát nem lesznek egész emberek, akkor ez rengeteg pénzbe kerül, akkor ez tékozlás, ez az „új iskolarendszer”. Akkor nagyon sokba kerül a „nemzeti elfoglaltság” „kiküszöbölése”! Drága árat fizetnek érte a vojlovicai gyerekek!

A Képes Ifjúság riportere elment Vojlovicára, s megírta, mit tapasztalt. Elmennek-e mások is Vojlovicára körülnézni, a mélyére nézni a dolgoknak? Vagy az öngazgatás rendszerében senkinek semmi köze ahhoz, mit csinálnak Vojlovicán?

Mert az iskola neve: Bratstvo-Jedinstvo, hamisan cseng ott, nem ez az igazi testvériség és egység. És nem is bratstvo-jedinstvo, hogy ne legyünk egynyelvűek mi sem. A népek és nemzetiségek testvériségét és egységét nem egy nyelven ápolják.

*

A gyermekköltészet jelentőségét az olvasásra, irodalomra nevelésben nem kell külön méltatnunk. Ezzel mindannyian tisztában vagyunk. S tudjuk, hogy a gyermekkori élmények az ember egész életében hathatnak. Ezért kell külön figyelmet szentelni annak, milyen irodalmat adunk gyermekeink kezébe.

Minden különösebb szándék nélkül, szinte megszokásból olvasgatom a lapjaink gyermekmellékleteiben megjelent verseket. Vannak néha szép, értékes versek, de sokszor felháborító dolgokat is találunk a gyermekeknek szánt rovatban. Rítmustalan, döcögő sorok, nyelvi hibák, gondatlanság, hanyagság, a költői érzékenység teljes hiánya jellemzi ezeket a tákolmányokat, a tehetségtelenség különféle megnyilvánulásai terhelik őket.

Három példát ragadok itt ki. Mostanában — néhány hónap leforgása alatt — megjelent gyermekversekből idézek.

A Vajon mennyit érünk? című versben ezt olvashatjuk:

„Most reggel van, Szutyeszka ...

— — — — —

Egyszer eljönnek hozzád a rövidnadrágosok,
a nevetőszemű betűharcosok,
akkor te ints fel, hogy Szávó örök,
a nevető szemű betűharcosok, örömök.”

Tessék megfigyelni az idézetek helyesírását (a szabályok sutba vetése, következetlenség), s az idézett versszak utolsó sorának értelmetlenségét.

Ez a könnyebb eset. A súlyosabb a Csitri című versben fordul elő:

„Kikái szállnak, ha
fut ...

— — — — —

A napokban nagyon megváltozott,
de nagyon,
hosszú kikáit levágatta..."

Először nem akartam hinni a szememnek. Hát lehet ez? Leírhat ilyet valaki, aki gyermekverseket akar írni, s ha a felelősség teljes hiányában le is írja, akkor ilyet közöl egy lap? Közölt. S a pedagógusok az iskolákban nyelvtisztaságról beszélnek, sőt az a lap, mely ezt a verselményt közölte, néha nyelvműveléssel is foglalkozik. Ami a versíró tétlenségét illeti: nem elég, hogy egész nyilvánvalóan utánozza Anticót, hanem még a szóhasználatban is hű akar lenni példaképéhez. Vagy úgy gondolja, ez a korszerűség?

A harmadik eset mindenek a koronája. Ha volna rá helyünk, az egész verset (Réti virágok közt) idézni kellene, de helyszűke miatt csak néhány sorát írom ide:

— — — — —
„Védni az évi kenyért
Hullás, vihar, jég ellen...
— — — — —

Bár legyúrtam az évet,
A pihenés már dukál.
És sohasem henyélek,
Most új iram várna már.
— — — — —

Rét virágja üzeni:
A nyár napja szent dolog
És az élet isteni!"

Nem, nem vallási folyóiratban megjelent verset idéztem, szerzője sem hívó ember, sőt! Eltekintve attól, nyelvtanilag milyen idétlen az egész, ritmusa milyen beteg — ha egyáltalán van ritmusa —, milyen rímek „díszítik” a sorvégeket (kenyért — állanék, harcolunk — jogunk, munkapadon — ragyogjon, cséplődob — szent dolog stb.), gondoljunk csak arra, mit ad ez a vers a gyerekeknek, mivel gazdagítja őket, mit mond nekik, milyen érzéseket ébreszt bennük. Elsősorban a nyelvi sutaság minden hatást elront; ebből kell kiindulni. S hogy a munka ilyen hamis csengésű dicsérgetése milyen visszahatást vált ki a gyerekekből, azt sem kell külön hangsúlyozni. Már az első versszak döntő állítmánya: „Kaszát kérnék boldogan / És beállnék nevetőn...”, ez a feltehető mód — amely az egész versen végighúzódik — a vers alap gondolatát hazudtolja meg. Ilyen erkölcsű verssel lép versírónk a gyerekek elé, s tetézi mindezt a két utolsó sorral: „A nyár napja szent dolog / És az élet isteni!” — mondja az a költő, aki a felnőtteknek írt verseiben tele van panasszal, elkeseredéssel, s bizonyára tudja, hogy sok kis olvasójának nem egészen „isteni” az élete!

Egyszer ennél terjedelmesebb és alaposabb elemzésnek kellene alávetni gyermekköltészetünket, s kimutatni, mivel vesszük el a gyerekek kedvét az olvasástól, milyen tákolmányokkal riasztjuk el őket a költészettől. Mert azt tesszük az olyan versekkel, melyekből fentebb idéztem — és a hozzájuk hasonlókkal.

*

Szeptemberi számának egy részét a tudományos-fantasztikus irodalomnak szentelte az Új Írás, és közölte Marx György Vár a Tau Ceti

népe című tanulmányát, mely igen érdekes gondolatokat vet fel. Van benne egy ötlet, mely szédítő távlatokra utal, érezteti az ember jelentéktelenségét a világmindenséghez képest, de egyúttal nagyságunkat is.

„... a csilalgközi tér sötét óceánján ember önerejéből nem kelhet át.

... a Földtől elszakadt rakéta elveszti támaszát. Magánosan halad az űrben. Gyorsításhoz, lassításhoz, irányváltozáshoz magának kell támaszt teremtenie, és ez a támasz, a kifúvott gázfelhő igen szegényes. Elvesztegeti rá energiakészletét, ezután magatehetetlenül sodródik az űrben.

... ez csak addig van így, amíg egymaga akar manőverezni az űrhajó. Egy Földre támaszkodó sugárforrás (pl. laser-készülék) energianyalábjával hátulról megtolhatja, felgyorsíthatja az űrhajót, akár a fénysebesség közelébe... A célhoz közeledő űrhajó magát fékezni sem képes. Szükséges, hogy a fogadó fél — talán a Tau Ceti népe — hasonló sugárnyalábbal lefékezze az érkező űrhajót, majd a látogatás után a vendégbolygóra támaszkodó sugárral indítsa haza tartó útjára. A hazatérő űrhajót a földi emberek várják, és laser-reflektorral lassítják a röptét a leszálláskor. Ez a módszer kiküszöböli azt az elvi nehézséget, amely az önálló interstelláris űrhajózást akadályozza.

Nem a technikai részletek a fontosak, az elvet szeretném hangsúlyozni: néhány ember által vezetett rakéta nem képes átszelni a világtér óceánját, az impulzus és energia megmaradásának törvénye lehetetlenné teszi az egyoldalú akciót, az erőszakos inváziót. Két egymást értő és egyet akaró civilizáció azonban még az interstelláris óceánon is elérheti egymást.”

Ez ugyan egy tudós feltevése, amely érdekes lehet az irodalomban is, ennél fontosabb azonban, hogy valósággá válik-e. Mert az élet túllép az irodalmon, s néha ez a lényeges.

Tomán László